

ANTONA DOLINARJA OPIS LUČINSKE KRAJNJE IZ LETA 1870

V rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani hranijo pod signaturo 302 slovensko zapuščino I. Vesela (nikakršnih osebnih podatkov ni, po katerih bi bilo mogoče presoditi, za katerega Vesela gre, toda nekatera znamenja dajo slutiti, da bržkone gre za I. V. — Vesnina, pesnika in prevajalca, ki je bil rojen 1840 v Mengšu in za župnika po raznih slovenskih krajih. Umrl je 1900 v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Kot kaplan je v letih 1868—69 služboval tudi v Poljanah nad Škofjo Loko.

V omenjeni zapuščini, označeni s VII, je tudi rokopis *Antona Dolinarja* z naslovom *Kratek opis župnije (lokalije) Lučinske v zemljepisnem, zgodovinskem, gospodarstvenem ter običajnem oziru*. V desnem kotu naslovne strani je označba 18/1870. Druga številka prejkone pomeni letnico; kaj pomeni prva, ni jasno.

Kdo je bil torej Anton Dolinar, ki je v naslovu omenjenega besedila posebej podčrtal besedo *gospodarstvenem*, kar priča o njegovi posebni pozornosti do te panoge delovanja svojih rojakov. Vsekakor bo to *Anton Dolinar*, roj. 11. jan. 1847 v Lučinah. Kot mlad, leta 1870 ordiniran duhovnik, se je navduševal za cecilijansko gibanje v ljubljanski škofiji, nastopal kot govornik na cecilijanskih občnih zborih in objavljajl članke o cerkveni glasbi. Služboval je kot duhovni pomočnik na Dobrovi, kot študijski prefekt v Alojzevišču v Ljubljani in bil od 1879 do 1910 župnik v Lučinah. Kronika šolskih sester samostana v Repnjah, kjer je prebival od l. 1918 do 1930, ga omenja kot velikega dobrotnika samostana, nekateri rojaki, ki se ga še spominjajo, pa vedo povedati, da je bil vesele narave. Umrl je 5. nov. 1930 v Mekinjah pri Kamniku.

Z I. Veselom sta se mogla seznaniti, ko je le-ta prebival v Poljanah, a zaman lahko ugibamo, kako je rokopis, ki ga dajemo na svetlo po sto petnajstih letih njegovega nastanka, prišel v Veselove roke; kaj šele, da bi mogli ugotoviti, kaj je njegovega avtorja nagnilo, da ga je pripravil in kaj mu je preprečilo, da ga ni kje objavil za svojega življenja.

Kakor koli že. *Opisu* se res pozna patina preteklosti, toda predvsem za lokalnega zgodovinarja in etnologa ni zgubil svoje vrednosti.

Že naslov pove, da se omejuje na opis lučinske krajnje, danes bi dejali krajevne skupnosti Lučine. Za strokovnjaka je najpomembnejši tisti del, ki govori o gospodarskem in splošnem življenju njenih prebivalcev; posebno dragocene so opazke o prehajanju od lesenih na zidana bivališča in njihovo notranjo opremljenost ter snago, ki jo avtor neprestano poudarja kot pomemben dejavnik zdravja. Kakor Dolinarju v tej zvezi gre za razsvetljevanje in poduk, ima pred očmi napredek tudi pri pisanju, kako skrbeti za živino, sadjarstvo in gozd. Nemara se bo kdo od bralcev nehotе namuznil, ko bo njegovo tožbo nad tem, kako prezidavajo in predelujejo hiše brez okusa in prave pameti, saj je analogija z današnjimi časi preživa. Podobno so že takrat obžalovali, da se pravljice izgublajo in jih vedo le še stari, mladi pa da jih puščajo vnevar. Danes ni drugače!

Vendar se pri pripovedih le poraja vprašanje, ali je bilo vse to, kar omenja ob njih A. Dolinar, takrat res znano v Lučinah, ali ni to nemara prevzel iz beriva, v želji, da bi bil njegov tovrstni Partenon čim bogatejši. Morske deklice in bergmandeljc npr. delujejo v tem okolju za današnjega bralca nekam tuje. Sta kakšen opuščeni rudnik in daljna

bližina morja (Trst!) vendarle naredila svoje? Skratka, dovolj problemov za raziskovalca slovenske folkore.

Opis je namenoma objavljen v avtentični obliki, z vsemi napakami glede na današnji pravopis. Z vrsto narečnih glasovnih, oblikoslovnih in leksikalnih posebnosti bo lahko tako tudi pomemben

vir za dialektologa in tudi raziskovalca slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja.

Viri: Slovenski biografski leksikon I; Letopis ljubljanske škofije za leto 1932, Kronika samostana šolskih sester v Repnjah.

Marija Stanonik

KRATEK OPIS ŽUPNIJE (LOKALIJE) LUČINSKE V ZEMLJEPISNEM, ZGODOVINSKEM, GOSPODARSTVENEM TER OBIČAJNEM OZIRU

I. Meja. Lokalija (krajnija) »Lučine« pripadala je po starej deželni razredbi k Škofjeloški kresiji, po novi razdelitvi pa je del kresije Kranjske. Po cerkveni razmejitvi pa je porobni kosec desetnije (dekanije) Škofjeloške ter se dotika desetnije Verhniške in Idrijske, oklepajo jo župnije: Černoverška, Šent. Joška, Žirovska, Tratarska in Poljanska. Kraj je vseškozi gorat, razna zakotja, rebri, grape, holmi, gorske herbtine in pomoli, jame in raztreseni doli pa ravnice versté se drug za drugim brez vsega reda, kar dela kraj neprijeten, nelep, pust in dolgočasen. Prirodnih krasot nema tedaj pokazati, le tu pa tam je kako lepše, prijazniše mestice, toda kde je na božjej zemlji kraj, da bi ne imel ne enega prostorčka, ki bi saj nekoliko ugajal očem in sercu. Griči dvigujejo se polagoma iz poljanske ravní in dosežejo na meji naj večo višino, znamenje in spričba da je razdelba ustrojena po prirodnih, zemnih razmérih. Svet tedaj kloni in sicer proti severu in zapadu, med tem ko ga na južni in juterni plati zastavljajo precej visoki gričevski herbtanci in slemena. Vetrovi so po viših krajih neznano močni, niži pa so i pred burjo i pred jugom zavarovani. Toda to vse že ni tu prav namestu in spada zaprav drugam.

II. Vasi ali sela in stanišča. Ker je svet mnogo razvertan in razdert vasi obširnih, kakor sploh po hribih, ni iskati. Tu so stanišča sempatje razsejana in raznešena, le tu pa tam gnezdi več kmetov skupaj, po 2, 3, 4 in že je videti precej vasi, ker imajo kmetiška sela po več,

večidel še preveč podstrešij (tu so: hiša, po 2, časih še več hlevov, klanica, svinjak pa še kaj bajt ali koč, ki se družijo poglavnem stanovanju, kaša, sušilnica, posebna klet, tarnica, kozolcev cela rešta etc.). Našteti mi je tedaj posamne tako zvani vasi in krajine, ki se poznamujejo z enim imenom, in pa imena hiš in gospodarjev, ktera so že stara in v jezikoslovnem oziru opomni vredna:

a.) Vas Lučine, čepi, sosebno cerkva, ki je posvečena sv. Biđu in pa župnikovo stanovanje, v ozki, tesni dragi ali grapi, ki je od 3 strani z griči zaslonjena, brez vsega razgleda, pa tudi proti jugozahodu zapira razvid malo odmaknjen žirovski verh, tako da se ne vidi drugam kakor sinjega neba omejen kos. Ravno zraven cerkve je razen župnišča le še nekaj raztresenih kočur, vas sama je nekoliko (za 2 streljaja) oddaljena. Štirje kmetje imajo tu svoja pohišstva: Škerbinca, Žirovec, Volšar (Vovšar) in Benedek, vmes je nekaj družih bajt, konec vasi pa kerčma in kovačnica. Nad cerkvijo na naslonjenem griču sedeva kmet z nemalo zanimivim imenom, Selevce se mu pravi (menim da od selo, tedaj colonus); zraven pa je bil zidal brat ranjcega gospodarja dr. Oblak, pravosodnik, graščinico po angleškem okusu, štirivoglata z kupljo na sredi; toda po njegovi in njegovih smrti razkopavati ter rušiti se je pričela in ker je po oporoki padla Selevcu v vlast, razkopal je zidovje, rabljive stvari pobral in poprodal, pa pustil potem zgraditi kočo, kder mu zdaj bivajo gostovi, ki mu pomagajo obdelovati dom, pa še nekaj beli-

Kratek opis župnije (lokalije) Lučine
zgodovinskem, gospodarskem ter običajnem oziru

Domarica
1850

I. Meja. Lokacija (krajina) Lučine pripadala je po starej-
šim razredbi k Škofjeloški županiji, po novi razdelitvi pa je del
krajine Kranjske. To cerkveni razmejitvi pa je, zaradi tega deželne
(dekanije) Škofjeloške, ter se dotika deželne Verhniške in Idrijske
oklepajo jo župnije: leinoverska, vent. joška, žirovska, Tratarska in
Poljanska. Kraj je veskoci gorat, raena zakotja, rebri, grapa, holmi,
gorste herbline in pomoli, jame in raztreseni doli in ravnice vrata
se drug za drugim pce vega reda, kar dela kraj neprijeten, nelep,
pust in dolgočasen. Prvotnih krasot nema tedaj pokazati, le tu
pa tam je kakó bpeše, prijavnice medice. Toda kbeje na božje zemlji
kraj, da bi ne imel no enega prostorečka, ki bi saj nekoli uga-
jal osem in pecu. Črni dolgujejo se polagoma iz poljanske ravnin
in dosežejo na meji naj več višine, znamenje in spriča da je raz-
delba ustrojena po prvotnih, zemnik razmovah. Svet tedaj kloni in
sicer proti severu in zapadu, med tem ko ga na jugu in južnem plati
zastarljajo preej visoki grčevski herbtauni in plemena. Vetrovi so po
viših krajih neznans močni, niži pa so i prest burje i prest jugom zava-
rovani. Toda to vse se ni tu prav namesti in spriča zavar drugim.

II. Vasi ali sela in stanišča. Ker je svet mnogo razvertan in razdel-
vasi občinah, kakor sptoh po kribah, ni ikati. Tu so stanišča sempaže
razcepana in razcepana, le tu pa tam grčevski več kmelov skupaj, po
2, 3, 4 in že je videti preej vasi, ker imajo kmetiška sela po več,
vetičel se preveč podsteji (tu so: hiša, po 2, časih se več klevor, kba, kaša, sušivnica,
nica, vrnjak, pa še kaj bajt ali koo, ki se drvišjo poglavnemu stano i posobna kba, kamna,
vauja.) Nasteti mi je tedaj posamne faklo zvani vasi in krajine, ki koozelo cela restata
se posamnujejo z enim imenom, in na imena hiš in gospodarjev, kotera
se že stara in v jezikoslovnem oziru apomni predna:

a) Vas Lučine, čepi, sebnis cerkva, ki je posvečena sv. Vidku in pa žup,
nikova stonovanje v oski, teoni drage ali grafji ki je ot 3 strani i grčii
zastlonjena, bpei vsaga razgleda, na tudi proti jugozahodu zapira
razvid malo odmaknjen žirovski vrch, tako di se ne vidi drugim
kakor k pinjega neba omejen kos, ravnus zraven cerkve je raven žup,
niča le še nekaj raztresenih kooz, vas pama je nekoli (za 2 stolpja)
oddaljena. Stariji kmetje imajo tu svoja pohišta: Škerbinca, žirovec,
Volšar (vovšar) in Benedek, vmes je nekaj drevih bajt, kooze vasi pa
kerima in kovačnica. Nad cerkvijsko na naslonjenam grčii sedava
kmet z namalo zamimim imenom, Sebovec se mu prav (mamim da
od selo, tedaj celonus); zraven pa je bil zidal brat ravnejega gospodarja
sv. Oblak, pravosobnik, grčevnico po angloskem skuscu, štrvinglata
i kupa, na, vredi; f da je njegovih in njegovih smrti vaktapavati ter

čev za stanovanja plačujejo. Kako pamet-
no bi bilo, ko bi bil svet po tem, da bi
bilo graščinsko zidovje uporabilo za žup-
nikovo stanišče, cerkev se nova sezidala
gori više na božjem zraku, bliže nebes,
mesto da čepi tam doli globoko v mokro-
viti, osonji jami, kamor se le težko pri-
krade solnčni žarek, še teže pa zgubi
človeško oko.

b.) Dolge njive. To je druga vasica
proti jugo-zapadu: kmetje 3, stari Vol-
šar (Oča) in Dermota, Arhar, niže v lo-
gu.

c.) Suhi dol, ravno na meji med verh-
niško in loško dekanijo, pot po sredi vasi
je meja, tako da le ena kmetija spada
še pod Lučine. Kmetu pravi se »Koocon«.

d.) Goli verh, (hrib tedaj), 2 kmetiji, Jesenko in Terček.

e.) Mavernik (tudi žirovski verh v ožem pomenu) 3 kmetije: Lazar, Tonček, Maverničan.

f.) Brobovnica samo 4 mlinarji: Bolka, Blažek, Košpir in Žagar pa Kos.

g.) Prilesje. 3 kmetije: Jurman, Grogovec, Kožuh.

h.) Zadobje, raztresene kmetije: Kolkar, Rožanec, Tominec, Bozovičarja 2, Zaré, Premetovec.

Vasi so zaprav tedaj le 3: Lučine, Dolge njive in Prilesje, od Suhega (Susega) dola pripada le ena kmetija tu sem, drugo se celi hribi in krajine, ki se vtikajo pod eno splošno ime.

Primkov hočem le nekaj navesti, ker niso vsi pomenivni in mi vsi ravno ne pridejo na um: Oblak, Potočnik, Bozovičar, Bradežko, Buh, Jezeršek, Bogataj, Justin etc.

Kar se tiče stanovališč samih, mnogo jih je stariših še lesenih in zelo bornih, toda pričeli so ljudje tudi vtem nekoliko napredovati, kajti zidajo to, kar od kraja bi rekel, kdor le zmore zidana stanišča in le redko zgradi še kdo kako bajto ali kočurico iz lesenih hlodov. Le to je škoda, da zidar po navadi vse skazi, ker se ne ravna po nikakoršnjem natančnejem pametnem načertu, nego le bolj po svoji glavi, ki pa se ni dosti učila in naučila, pa stavi le po svoji dostikrat smešno kratkoumni misli, brez ukusa, brez ozira na primerno zložno razdelitev shramb in notranjih prostorov. Treba pač, da se ljudstvo, ali zaprav zidarji naši, tudi v tem nekoliko poduče in upametijo. S tem ne rečem, da ni napredka nič v stavbah, ker se danes vendar že na to nekaj gleda, da so okna primerno velika, notranji prostori bolj svetli, da niso okna razvežena in razmetana, eno više drugo niže, kako da bi jih bil slučaj napravil v stari, zakajeni steni. Snažnost, čistota, vredba se mnogo še pogreša po naših hribih; hiše so večidel zasmeténe, zašarjene, pod vsako klopjo kupi starih škerpetov in razdrapanih cunj, po policah razstave stare vsakoverstne robe, po drogéh ali štangah vse polno obleči in abar, vse vkrižem v največjem neredu. Stanovanja

se pozimi ne zrače, le posiloma uide čista sapa vanje, kadar se vrata iz rok u roke podajajo; težak, zadohel, okužen zrak lega človeku na serce ter mu sapo jemlje, ko stopi v tako hišo. Ljudje vedó nekoliko to sami, dasi so še tako privajeni takovega smradnega zraka, ker časih, boječi se bolezní, z brinovimi vejami prekadé bivanja, kar odpravi oni neprijetni, težki duh, ne izboljša in promeni pa zraka samega. Ni čuda tedaj da ljudje po zimi bolj bolehajo, kakor o družih letnih časih, da so vsi obledeli in zgubé navadno rudečico, znamenje zdravja in dobročutnje, da so vse bolj mehki in občutljivi, sosebni tisti ki se vedno krog peči plazijo in pariyo, da še celó ponoči na vroči skrili (peči) spé. Vse to pa velja le o nekaterih hišah, kder stanujejo bolj nerodni, nesnažni in zadivjani, nevedni ljudje, po nekterih hišah, sosebno ker ni mnogo mladega zaroda, je vse bolj posnaženo, pometeno in pospravljeno, če je gospodinja količkaj snažna in pridna, ali pa gospodar na to gleda, da se vse v redu in dobrem stanu, vse čedno in snažno ohrani. Sploh pa se po mojem mnenji vendar sme reči in terditi, da je malo kje po Gorenskem toliko nesnage domá, kakor pri hribovcih naših. Kdo bo zbudil todi ljubezen do snažnosti, kdo podučil ljudi če ne duhoven in šola.

III. Hribi in doli. Tu mi ostane le malo še pridéti k temu kar sem že omenil. Naj više herbtine so o meji, ki se druga na drugo naslanjaje in vezaje se vlečejo na razne strani o verhniški in idrijski meji. Imena so: Fertica, pusta njiva, lomovcev verh, grintovec, goli grič (tudi planina), špik, goli verh, pepelnik, žirovski verh. Po sredi manji griči, ki pa niso osamljeni izolirani) nego na eni strani vedno sloné na drugo hribovje: Kamenice, sovmen, vertače, zlati verh, prilešnik, prelaz itd.

O dolih je komaj govoriti, tu so le grape in jaruge ali drage, ki se zovejo semtertje doline ali doli, logi. Medvedova dolina, suša, log, sladka dolina, brobovnica, studénce. Kar pa je niže doli pred Tratami imenuje se vse rovan (ravan): grem v rován, v rávni sem bil itd.)

IV. Vode. Vodá, potokov večih ni iskati, ker vse naravnoč bobni, vsako po svoje potí v poglavitno jarugo in odtódi v ravan. Poglavitni veči potok je »brobovnica«, ki pije in požira druge studenčnine váse, pa jih odpelje v (Sovro) Poljanšico. Studencev je v podosojnih (od solnca obrnjenih) krajih veliko, sosebno v Zali ali Žirovskem verhu, kder so veči gozdi in bolj mužen ter močviren svet, a na osojni (solnčni) strani so le redki, premínoči, ki po leti često vsahnejo, pa storé, da je veliko pomankanje vode in da jo je treba oddaleč z velikim trudom voziti in nositi. Tako vsahne mnogokrati »grapa«, ki izvira više nad cerkvijo pod hribom (kraj kjer na dan pritaka zove se »izvirišče« (zvirše)), vsahne studenec, ki malo niže, dober streljaj nad župniščem izvira in tudi »štarna«, ki je ravno pod cerkvijo. V kakej zvezi da so ti studenci in iztoki, ker posihajo polagoma drug za drugim, kdo zna? Le to naj še omenim tu, da se na gozde premalo pazi, da se lesovi preveč ter brezpametno posekujejo; ker to je večidel vzrok, da se studenci zgublajo ter nagleje vsihajo, da je svet podveržen suši, da poleti solnce tako grozno speka zemljo, ter ukončuje setev, kí ne dobíva dosti vlage iz prepečenih, suhih tal, da imajo vetrovi toliko moč in pa da prihrume časih s toliko silo viharji, huđe ure, plohe, ki oplakujejo temena gričem, spirajo boljše perst, pa jo odnašajo v rávni, kder ostaja več ali manj perstenina in gnojnina, ktero revni kmetič zvozi na njive, da bi mu dajale bolji pridelek. Kedar se bo pač spemetovalo ljudstvo, pa jelo varovati in gojiti gozde, mesto da gleda in terpi gole rebri in stermice, kodar je stal nekoč lep gozd, po iztrebi pa ne more več pognati germ, ker mu manjka persti in vlage, ali pa ga živina prijedá in zajeda da ne more kviško?

V. Gozdi. Griči so semtertja obraščeni in obogozdeni, lepi bukovi in smrekovi lesovi krijejo bregove, hrast pa le bolj zanikerno ter počasno rase. Sploh odganja ter vzrašča mlado germovje, hosta ali gošča prav urno in bujno, če le ni preplitev in presuh svet, in če ga goved pa drobnica preveč ne zdeluje in muli.

Po navadi gošča ali frata kmalo uide tako visoko, da živad ne more prigrizovati verhov in potem rase krepko naprej. Le žalibog! da so nekteri gospodarji tako brezpametni, da dajo za butaro praproti, ali pa da kako njivo ali laz pognoje s pepelom in pa da ima goved malo več obhoda in paše, ali pa za kurjavo (butarice) mlad zarod posekati in zemljo ogoliti, ter tako uničiti, kar je v nekterih letih vzraslo. Treba bi pač bilo ljudem v glavo vteptati, da je gozdov škoda, da naj jih varujejo pa skerbeno gojé, v lastni prid in korist. Veliko več in lepših gozdov bi lahko bilo po naših hribih, ko bi se pametno ravnalo ž njimi, ko bi se pustili lesovi saj tam, kjer zemlja družega dobička ne prinaša, ali je pa celo tako gerd in razvertan svet, da živine varno spuštati ni vanj. Naj veči gozd je »zala«, ki pokriva na vzhodni strani žirovski verh; to je goščava, ki je še ní kmalo kdo vse prehodil, kí ji pa tudi nihče ne stori toliko žalega, kakor drugod. Od Zadobja in Prilesja niže pa se raztega hrastov gozd, v občé »boršt« imenovan, ki pa nema stebel, da bi bilo kaj, le mala, pokvečena ter zveržena drevesa, med kterimi se lačno govedo klati in redko praprot tlači, ki z vresjem vred rase po gozdu. Jeli zemlja tako slaba (rudeča perst in glina, zarudéla skerlavka in pa redek kremen), ali pa je kdo gozd tako uničil in raztrebil, in kako bi se dal zboljšati, ne vem? Bukovi lesovi so navadno zelo lepi, sama tanka, ravna stebela, pa tudi debeli, bolj razraščeni teršči tu hite kviško v bratovskej slogi in vzajemnosti. To velja tudi od jelovine, le da je bolj redka, kakor bukev, bukovega gozda je več kakor jelkovega. Drevesa rasó sosebno tale: bukev, smereka, hoja, hrast, jesen, mokovina, breza, javor, mecesen, borovec, berst, topol, jelša, toda slednje verste debela se le posamno dobijo. Kot germ pa robóti: leska, bukev, brina, češminje, beli in črni tern, klin, brodovita, dren, malovničeje, robidovje itd.

VI. Zverinjad in divjačina. Zverinjadi ni veliko kajti nema dosti skrivališč, tudi je premalo samote, skoro vse prelazi govedo na paši, in pa gozdi so preveč po-

trebljeni ter presekanj in razrahljani. Volk se kvečemu v Zali še časih prikaže, medveda ni več v vas, kakor svoje dni, ko je še hodil očanec godernač in kosmatin drobnice trest, lesica pride pa še rada v gostje po kako puto in dihur pride jajca lizat in pit, tudi o kuni sem časih čul.

IZMED divjačine je nektera leta največ trapinov toliko, da mlademu sadju škodo delajo, ker mlade cepiče in drevcesca oglojejo, da vsahnejo zatem ali pa le slabo berlé in hirajo. V omenjeni Zali dobé se serne, tudi jelena so že zasačili po Žirovskem verhu, ki se je pa le zaletel ter zašel v tiste kraje od drugod. Divji petelin se tudi časih naleti: iz med ptičev, lové se na jesen memo navadnih drobnih pevcev: jerebi, brinovke, jerebice, kljunači, kosí itd.

VII. Lastnost in rodovitnost zemlje. Tla so ali pešnata in grempežna ali pa ilovnata in zategla; kamen ali apnenik, ali pa rudeča skerlavka in mlivec, sempatje tudi kremen, sosební beli (sirec) pa ploša (černa, višnjeva skerlavka). Pešnata, apnena zemlja je dosti rodovitna, da le preplitva in pretanka ni; kodar je apnenik, gledajo dostikrat skale in robovi iz med njiv in vendar se žito dobro obnaša in dostikrat obilo rodi. Ilnata tla so slabēja, manj rodovitna, v móči malo pridelka dajo, vendar pa marsikterim žitam in sadežem niso neugodna, sosebnó sadjevo drevje rado todi rase in rado rodi. Žito seje se in prideluje vseverstno, setev je le ena, ajda (jejda) se na ozimino ne more sejati, (proso le na lanišče in ozimega ječmena sternišče.) Nekoliko tu izda zgodno ter suho, ali pa pozno in močvirno leto; to pa velja le za niže kraje, ne pa za više hribe, kjer je časih oves še o mali Gospojnici zelen kakor kušar. Seje se ozimina in jarina (jaro žito), lan ozimi (ozemec) in letni (lan). Turšice se prideluje srednja mera, prav visoka se ne sadi. Pšenica, rež, oves je sosebnó više, po odprtih, vetrovnih ter zračnih krajih jedernat, jeklen (oklen) in bogat, ter daje nasad po 1 1/2 mernika, oves pa po 2 ali pa še više, če se letina dobro obnese. Proso le časih dobro rodi, više ležeči

kmetje ga ne sejejo mnogo. Jejda seje se zgodna, ki mnogokrati bolje rodi, kot pozna; vendar določi to le vreme in letina. Naj spregovorim tu še besedico o gnojenju ter obdelovanju njiv in zemljišč. V tem oziru je hribovcu našemu treba še mnogo poduka. Gnoj se rabi le živinski (govedni ter drobniški), ki se priklada sosebnó pešeni zemlji in pa pepel, ki se na ilovnatih tleh dobro obnaša. Njiva bi (večidel) rodila, ko bi se zagnojila, a gnoja vedno kmetu manjka, gnoja, da si ima časih po 12—20 repov v hlevu in pa še 18—30 glav drobnice v staji. Kaj temu vzrok? Celó dolgo leto hodi govedo in drobnica na pašo, kodar redko travo muli ter se borno preživí, pa gnoj po pašnikih pušča. Kar se gnoja v hlevu napravi, to se mnogokrat že v jeseni ali pa prav zgodaj na pómlad zvozi na njive, da se ondi spira, izhlapuje, naj boljih delov iznebuje, potem pa sama še ne segnojena ter sterhlena stelja podorava pod zemljo. Kako bo raslo potem? Tudi se često slabo nastilja, živini slabo, pičlo poklada, od kod bo potem prišel dober gnoj? Iz hleva se gnoj izmeče pa izkida na kak kup, kder se oceja, suši in pere, mesto da bi si oskerbel kmet gnojno jamo, kamor bi spravljal in metal gnoj pa drugo šaro, smeti, obrezke, kar jih živina ne užije, prah itd. Tako se za gnoj skerbi, potem pa toži in moledva, da gnoja manjka, da slabo rase, da bo slaba letina. Poduka je treba kmetu, napredka: pa odkodi mu hoče priti, če se ni gosposka ne zmeni za to, ni duhoven noče ali pa ne vé kmetiču nič povedati ter dejansko, ako ima sam kaj zemljišča, pokazati, ker kmet je termast in svoj prav žene, ni verjame ne, če se mu pod nos ne pokaže.

VII. Živinoreja. Govedo in drobnica se redi, iz med slednje le bolj ovce, koz prav malo, ker so preveč škodljive in nagajive, koristi pa prinašajo le malo in dobička. Ker je paša dobra in sladka sosebnó po apneniku in seno po senožetih ne ravno sočno in mehko pa zdravo, polno gorskih rož in cvetlic, bila bi živina lahko lepa in rejena, pa zaradi nerodnosti, brezumnosti in neprevidnosti kmetove ni. Perva napaka ter brezumnost je,

preveč živine imeti, pa jo preslabo kermi, takó da je vsa sestradana in izcvrta, da so je same lakotnice in sama kost in nabrana koža. Po leti se govedu memo volov, ki morajo vedno terdo delati in pa kake malo molzne krave, ne klade nič, živina gomará in gára po paši ter se borno ter pičlo preživi, sosebno kadar vstane suša in se po tenkih, peščenih tleh vsaka bilka skoro usuši, pašniki orujavé ter popalijo, da je žalostno videti gole bregove in rebri. Po zimi, če ni bila senena letina dobra, cvička se in skopari, ali pa pričetkom vabi in obilno klade, na pomlad, če dolgo sneg ne odide, pa živino cveri, pičlo sama slama poklada, da se zima prevleče in žival na pašo izžene, kder pa tudi izperva nima vgrizniti veliko. Drobница po zimi veje obira: narede se namreč jeseni vejniki iz okrojenih ter okleščenih brezovih, hrastovih ali pa jesenovih vej in to se po zimi poklada. Ni čuda tedaj, da pride časih na pomlad živina taka na božji dan, da jo je sam gredelj in da se komaj vlačí, ker je lačna in sestradana, da se skožno vidi. Kako bo imel kmet pri takem glestonju lepo in rejeno živino? Nekateri seveda so bolj pametni, imajo toliko števila, da ga lahko preživé, pazijo na živino, pa tudi imajo lepo žival. Naj bi se tedaj kmet spametoval pa le toliko glav imel v hlevu, kolikor jih lahko prehrani, naj bi ubogi živini tudi po leti nekoliko pokladal po previdnosti in potrebi takó, da če več zunaj dobi, manj naj bi jej pokladal v staji. Naj bi skerbel za gnoj, zemljo pridno ter umno razdelal pa detelje vsakoverstne, ktera se zemlji naj bolj prileže, pa turšičine in drugih stvari nasejal, da bi to med suho rezal ali pa samo pokladal govedi. Skerbeti bi moral nadalje za zdrave, zračne, suhe hleve, moral bi dobro nastiljati, da bi živina bila vedno čedna, ne pa vsa omazana in osrana, ker to ni zdravo kakor za človeka tako tudi za živino ne. Skerbel naj bi tudi da dobi govedo in drobnico dobrega plemena, v čemur bi mu pa morala gosposka malo pomagati ter mu pod pazho poseči. Tako bi se živina spravila na višo stopnjo in živinoreja mnogo več kmetu prinašala koristi in prida.

IX. Sadoreja. Sadnega drevja vidiš po hribih mnogo, razen na visocih, vetrovnih krajih, kder bi vihar in piš vse pometal in stresel iz vej, kar bi drevó nastavilo sada. Niže ali v bolj zavetnih krajih se komaj hiše od daleč vidijo iz sadnega drevja, vse je kakor v gozdu. Sadno drevje večidel rado in pospešno rase, rodi prav rado in obilo in le malokde je leto tako neugodno, da bi oni, ki ima raznega drevja nasajenega, ne imel saj za dom sadja zadosta. Drevesa resejo od naj boljšega plemena sadu do lesnik in drobnic, s kterimi se veverce goste po lesih in dobravah. Hruške, jabelka, orehi, češplje, slive (medene in jesenske češplje ali ternovke, češplovci), črešnje, cibare vse to rase v naših hribih. Črešenj je časih toliko, da jih ne oberó. Ker ljudem večidel časa ali pa tudi pridnosti manjka, posuše se na drevju pa pocepajo na tla ali jih pa vrane in drugi tiči oberó in pospravijo. Hrušk in tudi jabek je časih toliko, da če ni veliko ljudi pri hiši, sosebno otrók ki imajo čas sadje poberati (poberšina), vse v križem leži in gnije ali pa imajo svinje in prasci, tudi govedo če so verti že pokošeni, dobro žir. Jabelka, ki večidel kar je boljnih na drevesi ostanejo, spravijo se že pri priložnosti, tako tudi češplje in orehi, a drobnice in druge hruške, lesnika to se vnmár pusti, kajti pri nas se ne dela most iz njih, ni se slaběji sadež ne spravi v prid in dobiček. Ko bi kdo kmeta podučil, da bi delal lesnikov most, kakor se dela po drugih deželah, most, ki bi mu bil v zdravo in prijetno pijačo po leti, ko se trudi in poti pri terdem delu, ker ne prideluje vina ko drugodi, kako hvaležen in spoznaven bi takemu moral biti kmetič! Sadja se nasuši mnogo; a slabo, nagníto, neumedeno ter neuležano, terdo, na pol še le zrelo se časih v sušilnice ali zaprav kadirnice in smodilnice dene, kder se pusti žgati in smoditi, creti in ukončavati, tako da se naposled le nekoliko opečeno in prekuhano v shrambo dene, ali pa na pol sežgano, černo kakor ogel sehrani. Komu je to podobno? Tako sadje ni za nič za dom, še slaběji za kupčijo in to je vzrok, da se prekupci sadju našemu izogibajo ali ga pa tako slabo in nizko plačujejo, da kmeta mora

preiti veselje s sadorejo se kaj prida pečati. Ne nese mu nič, za dom pa ga ne rabi toliko, kolikor bi ga lahko nasadil in dobival. Od todi nerodnost in malomarnost pri spravljanju sadja, od todi odklonjenost od sadoreje. Naj bi kdo kmeta pođučil, kako sušilnico narediti z majhnimi primernimi stroški, kako sadje zrelo in uležano lepo posušiti, naj bi se potem kak prekupec domač sadovne kupčije poprijel pa naravnost v Terst perstavljal lepo, pošteno robo kakemu večemu kupcu, ki bi sadje naprej pošiljal v druge kraje južne in iztočne, pa bi bilo vse drugače. Kmet bi dobil veselje do sadoreje, ker bi mu donašala marsikak belič, da bi lože odrajtal davek, prekupec pa bi pri taki barantiji lepo denarček spravil v mošnjico, kajti trud bi se mu gotovo obilo poplačal.

Tako pa semtertje sadoreja zamira in peša, stara debela obletavajo, novih nihče ali pa le malokdo sadi, tako da le to, kar samo od sebe izrase, pride k višku, kar pa ni ravno malo, ker zemlja je semtertje tako dobro in priležna sadnemu drevju da tako reči samo rase, da se le štremlj potakne v zemljo. Gozdi sadnega drevja bi se pri nas dali brez veliko truda vzgojiti. Kolik dobiček bi bil to in kolika dobrota za potomstvo. Nekaj jabelčnih imen: svetlika, mednika, muznika, jebblanka, okroglika, oselnika, čebularji, funtnika (naj debelejša) itd. Hruške: cepelnice, gospodičine, presedalke, smrekarice, krivorepke, setvišče (setviške), tepke, razne drobnice (nektere sorte debele in okusne), (salipurgarce) purgarce, repnice, maverišče, pseničnice, ovsenice itd.

X. Značaj ljudi. Značaj in lastninstvo ljudi hočem le v nekterih potezah in čertah opisati. Da so hribovci zarobljeni, neotesani in neuglajeni, da se ne znajo prav lepo in prisposodno vesti, da so boječi in okorni, pa zraven termasti in svojeglavi, da celo ošabni in imenitni, kdo jim bo to zameril; šol nemajo, med svet le malo pridejo, od kod čejo imeti oglaje in ukretnosti? Ni čuda tedaj, če se ti sosebn tujcu kmet pred vsem pa ženska in mladež, prišlemu umakne, skrrije ali pa herbet oberne, te ne pozdravi ne mestniški ne keršanski, ter se ne zmeni

zate ali se te pa še celo boji in meni, bogvekaj. Priljudnost, postrežnost in gostoljubnost, prijaznost in odkrita seznanljivost sosebn na samoti ni doma; tu je naiti več boječnosti in nezaupljivosti, umakljivosti in nezmenljivosti ali pa še surovstva in neotesanosti. Terd je hribovec poljanski, kakor Gorenec sploh, svojeumen in nedružen, ogiba se tujca sosebn če ima sukngo na sebi, kar ima svoje vzroke; vse je kmetu enako: škric, oderuh, capin in slepar ali pa berič. Kdo je tega kriv? Zraven teh nelepih ima pa mnogo lepih čednosti in lastnosti; tudi je pri nekterih hišah neka prirojena in udomačena prijaznost in priljudnost pa darežljivost in vsmiljenost doma, ki človeku tem bolje dé, ker vidi da priroda, da nepopačeno serce tu kaže lepe svoje lastnosti in čustva. Sploh se mora reči, da preveč in gerdih napak med ljudmi ni, da manjka le uglaje in zbude, pa bi bilo vse drugače. Komu prispade ta naloga? Šoli in sploh duhovstvu?

XI. Pravljice, vraže in navade. Pravljljice se vedno bolj zgublajo, le stari jih še vedó, mlajši rod jih iz nemar pušča: zadnji čas bi bilo pobrati ter začrtati, kar je še ostalo med ljudstvom. Berači, mavharji ali plašarji, godci in drugi take verste rokovnjači, vdó pravljic na izbiro, toda izmišljujejo se jih kar medpotoma, in kažejo le, kako živo in bogato umišljijo naš narod ima. Veče vrednosti so one, ki jih siv stavec, kak očanec ali pa stara siva mamica vé povedati, te so stareje, bolj med narodom nekdaž znane, imajo manj tuje tvarine, tujih pojmov v sebi. Pripoveda se ti o glažovnatih gori, o zakletih gradih in gospodičnih, o desetem bratu, o tolovajih in razbojnikih, o zlodeju in škratu, o mogočnih vitezih in knezih, o vojskah in bojih, o turcih ali pesoglavih, o živalih, ki so znale govoriti in služiti ljudem, o bogatih zakladih, o klatežih in vitoborcih - klatovitez (Abenteurer) itd. Tudi legend vejo veliko o sv. Petru in Krišču, o sv. 3 Kraljih, o sv. Štefanu, Bolantinu, Ciprijanu, Gregoriju itd.

Vraž se je ohranilo še sila veliko. Tu se ti ve povedati in se za terdno verjame o škrtatih, zakladih, vešah, svetnijah, divjem možu, o modrasu, ki je menda kra-

tek, kakor oselnik, rudeč, ima greben pa repetnici, s katerimi opleta in maha okrog sebe, ko se premika, tudi žvižga in berlizga, o beli kači, o odpertem nebesu, o slepcu, urokih, o mrtvih, kako hodijo nazaj ter delajo nepokoj onim, s katerimi so bili v življenju v bolj tesni zvezi, nadalje se mnogo pripoveda o spominih in slutnji, o zvezi s zlodejem, in risu ali latah, o strahovih, o tiču luno, ki je menda velik kakor janec ter ima vrat dolg, da iz mize lahko je, o soju ali lintvernu, o brezdnih, cerkvah in grobiščih. Toda naj se spustim v natančnejši popis nekterih manj znanih ter bolj nenavadnih stvari:

O škratcu menijo ljudje, da se dobi v Terstu v morji, kder nekteri barantajo s to robo ter prodajajo ljudem, ki so tako abotni in predrzni kupiti je. V stekleničici lepo lindko zaprt se dobi škrat kakor mali tiček ali pa v drugačni grdi spačeni podobi menda, a kdor si ga je ukupil, prodal mu je ob enem svojo dušo in nemogoče je znebiti se ga potem. Tako si pripovedujejo da je nekdo kupil škrate, a skesav se verže vvodo pa hiti z malo mirnejim srcem domu. A da bi te škrat! Kakor hitro stopi v hišo že se mu oglasi hudobarček za pečjo: »Sem že suh.« Če je pri kacej hiši velika bogatija, pa se ne ve prav, od kodi toliko premoženja in terdnjakov, šepetajo si ljudje, sosebno stare mamice se namuzavajo in malo abotni dedeci čenčajo, rekši, škrate imajo. Potem pa začne kak očanec praviti, kako so tu pa tam, imeli škrate, kako so jim vsega po volji nanegli skup, zato tolika bogatija itd. Pravijo da škratje le po noči donasajo skup: treba jim le v kako posodo npr. nižke, mernik, lonec podvreči one stvari, ktere bi rad, pa bo zutra j polna posoda bodisi moke, preje, denarja, klobčičev, platna, mesa itd. Škratje kradejo drugod, pa po zraku pozno po noči vlačijo skup, časih zaženo grdo krokanje in marsikdo jih je že čul budivši v poznih nočnih urah pod milim nebom. A varuj bog oponašati jih, huda bi se ti znala pripetiti. Star mož je čul krotati škrate po noči: težko! težko! če je težko pravi pa spustite in lej: debel kamen cmokne predenj, toliko da mu ne trešči ravno na butico ter ga zmlinči,

kakor kamen moko, škratje pa so šumeli navskaje ter grdo krototaje naprej. Zanj je ponavadi le gospodar in gospodinja, z gospodarjevo smrtjo zgine škrat, ker duša je njegova, za katero je služil znašaje skup, kar si je lastnik njegov le pozelel. Škrat sedi tudi v votlinah na zakladih. Veliko se pripoveda tudi o »bergmandelcu« kteremu semtertje tudi »netek« pravijo. Ta se prikazuje posebno v jamah rudarjem, rude in podzemeljski zakladi so v njegovi oblasti, prikaže se po navadi kot majhen možiček, star kakor zemlja, z dolgo brado v meniški kult, pa je večidel ljudem neprijazen in zelo hudoben. Prikaže se če ima biti kaka nesreča, ali pa če kdo preveč grdo kolne in rantači, ter hudiča kliče na pomoč, časih pa tudi komu pride v sili in zadregi napomoč. Po vsem tem je kazno, da je to napol dobro napol hudobno bitije in ne naravnost hudir, kakor nam je to iz severnogermanskih basnoslovstev mnogo tacih duhov in bitij znanih.

Tu sove in čuki so na sluhu. Ne oponašaj sove ponoči, da ti ne izkoplje oči ali pa da te še kaj hujšega ne doleti. Sova je ponočna tica, noč pa ima po ljudski prislovici svojo moč. Naj ominim tu tele pravlice: Hlapec nese pozno vže po noči iz malna, kar čuje skozi les gredé sovo skovikati. Oponašati jo jame: Tevim (vidim), te snim, ti oči spečkam! Sova jezna plane nadnj, hlapec pa nebodilen, prime krepelec pa zamahne po njej, da bi se bila imela kar razleteti na kosce. To sova je vražji tič, bile ste prec dve in čim večkrat je mahnil, tim več jih je bilo. Naposled ga objame groza, prekriža se pa reče: Bog nas varuj pa sv. Krišč božji! in sov ni bilo več. Iz dalje pa je čul svarilen glas: Noč ima svojo moč. Takisto je pripoveda tudi o vojaku domu gredočemu, ki je sove sabljo sekal, pa jih je bilo vedno več. Da je sova mrtvaška tica, da nič dobrega ne pomeni če veliko skovika okrog hiše, ko imajo bolnika v hiši, to je med ljudstvom znana reč. Zato se pa tudi vsakdo sove nekako boji in ponočno njeno skovikanje zares ni kaj kratkočasno.

O svetinjah, ki so menda svitle prikazni, kakor velike luči ali pa žareče gruče,

meni se, da so svetniki, ki obiskujejo drug drugega po cerkvah jim posvečenih. Tako pravijo prinas, da gre svetinja iz Lučin na Vrh k sv. 3 Kraljem, ali na Platinu in narobe.

O slepcu pravijo da človeka vidi le od pasa kviško, do ledij pa ne. Bog ga je namreč kaznoval, ker je bil prehud in hotel vsacega upičiti, zdej ga pa nemore tako lahko, ker ne vidi spodnjega del života. Če slepec piči, mora človek hipoma umreti, če se pa pozdravi, poverne se strup čez 9 let in potem hajdi z Bogom iz sveta. O strupeni živadi se prigovarja: 9 čmrlov za 1 čebelo, 9 čebel 1 osa, 9 osá 1 sršen, 9 seršenov 1 gad, 9 gadov 1 slepec, 9 slepcev 1 modras, 9 modrasov smert, više mi ni znano. O lezečimi meni se sploh, da piči z jezikom, s katerim laska ter ga pomalja iz usti, ali pa tudi z repom, kakor piči čebela z želom konec života; zato pa pravijo da gad upiči, dasi zaprav ugrize ali ujé. Po hrbti ima gad strupeno žilico, katero mu marsikdo zna uzeti potem ga pa še celó jé, (kar je tudi res, da nekteri gade pekó in jedo). Strup se da zagovoriti, in marsikater slepar gade zna loviti, pravijo, ker jih zna panati, da ga morajo vbogati in storiti kar hoče.

Še nekaj posebnih vraž: Če je otroče bolno, nečerno, če vedno joče in stoče, pravijo, da je znabiti presuneno, to je prevrteno ter zasukano nazaj vznak zglobo in na okoli, kar se sosebno lahko prigodi, če pade iz zibeli ali pa pestrni iz rok. Tu je treba otroka narobe zasukati ali odsuniti, pred ni tiho in pokojno.

Če se otrok o mraku zunaj pestuje, mračen je potem, nepokojen je joče in stoče, tu ga je treba med vestejami pogre-ti, da se mračnost prežene. Ravno tako mora človek prišli iz mraka roke pogre-ti, če hoče otroka pestovati, da ne postane otrok mračan.

Tudi vražna kadila imajo za razne bolezni, kar je sosebno materam in babi-cam kaj znano. Na žeravico v čepini de-ne se raznoterega kadila, rož, voščenih kapčev, ki se nakapajo v cerkvi od sveč, kos vervi od zvonov, vlaš človeških ali pa živalskih, če se je kdo česa ostrašil, prisad-ne repe zoper prisad in kolomaza, sla-mic, ki pod kapom križem leže ter se o

mraku naberó itd. Človek mora se vsto-piti nad črepino da se mu pod život kadí ali se pa rjuha okadi in bolnik vanjo za-vije, da se dobro ogreje in spoti. Tacih in enacih smešnih ter uvažnih lekov in pripomočkov vedo stare babele na izbiro

O povodnih in morskih deklicah pri-poveduje se veliko. Te neki nezmenjeno lepo pojo in viže delajo; vse viže, ki se pojo v cerkvi ali drugod dobó se le od njih. Od todi meni tedaj priprosto ljud-stvo da pridejo napevi, in o umetnikih skladateljih bležo le malo ve ali pa nič. Deklice te so v sprednji del života žen-ske, v zadnji konec pa ribe, sila lepe, vabljive in zapeljive, plavajo ročno sem pa tje po vodi, spletajo in češejo si zlate ali pa zelene vlsare, pa pojó tako lepó in mično, da človeka kar opanajo in oma-mijo (Pač Sirene v grški in rimski bas-nosti).

Tudi rojenice in divje žene so znana izmišljena osebstva. Une prorokujejo in določijo človeku života način, te se čes-to kot dekle ali gospodinje udinjajo, ž njimi pride k hiši sreča in blagoslov, bla-gostanje in vsega obilnost, ž njimi pa zgine sreča in razpad pa reva pride čez hišo, in vse gre pod zlo.

Koliko da se govori o copernicah, to je bolj znana stvar. Marsikdo meni da mu je vse narejeno ali pogodeno, naj že ži-vina boleha in kako živinče pride pod zlo, ali krava ob mleko pride itd. Vse to se kakemu capinu ali pa kaki suhi stari baburi na rame opertuje. Černe bukve, Kolomonov žegen, vsakoverstne kraftne molitvice in »žebvanja« in takove beda-rije marsikomu blodijo po glavi. Če je kak slepar dostó navit, dela se kakor da bi kaj več znal ko hruške pečí, in kmalu se ga ta ali uni kmetavs boji, pa mu še bolji dar podeli, da se mu zlepa od ogle spravi in pri svinjah ali živini kaj ne ponagaja.

Še nekaj družih praznov: Če se 2 jevi v gozdu druga ob drugo dergnete, če ogenj poklja ali se surova polena kisajo in pene cvili iz sebe tiši, muče se duše ter dajo tiste žalostne glasove od sebe. Če komu zvoni in šumi po ušesih, slabo ali pa dobro znamenje je to, kakor mu brenči na levo ali pa desno uho. Če se

komu kolče, pravi, da ga imajo kje v mislih. Tu sanje so pomenljive, na spomine in slutnjo se mnogo veruje. Matere se otrok boje kleti, da se ne bi spremenili v žival, s katero bi mati otroka klela, ali pa da ne pride vragu v oblast (To pač

prav). Mnogo se pripoveda tudi, kako je tu pa tam vrag sam prišel po kacega porednega pastirja itd. Sploh tvarine med ljudstvom dosta, da bi jo kdo pobral, mnogo basnoslovskih ostankov bi se še našlo med narodom našim.